

ТРАНСЦЕНДЕНТНИЯТ ПЛАТОНОВ СВЯТ НА КОНСТАНТИН-КОНСТАНТИНОВИТЕ ПРИКАЗКИ ОТ „ПРИКАЗКИ ЗА ТЕБЕ“ (1924) И „ПРИКАЗКИ НА ЩУРЧЕТО“ (1927)

АЛЕКСАНДРА АНТОНОВА

TRANSCENDENT PLATONIC WORLD
OF KONSTANTIN KONSTANTINOV'S TALES FROM
"TALES FOR YOU" (1924) AND "TALES OF THE CRICKET" (1927)
Alexandra Antonova

SUMMARY

Konstantin Konstantinov's world in the books "Tales for You" (1924) and "Tales of the Cricket" (1927) reproduces the image of the transcendent Plato's world, the other, the parallel world in which we yearn to recall our origin and our own selves, overcoming our fleshliness. The transcendent Konstantinov's world contains an invariant of self-image because it accomplishes the "unaccomplished being" through words, transforming the memory from an image to a tale. "The bright sphere of the upper land", which authenticity is verified by the beauty and the compassion imminent to art, Konstantinov creates via decorative style expressions: the rhythmic variations of images and sentences and the plastic potential of texture and colour which simultaneously contours and animates depiction.

В своите книги „Приказки за тебе“ (1924) и „Приказки на щурчето“ (1927) Константин Константинов гради проект за отвъдтелесен и отвъдвременен свят, свят на красота, на златно всевремие, на вечното сега (*nunc stans*), свят, който опитваме да си припомним през целия си земен път, а в него да припомним и себе си чрез своя произход. Светът на Константин-Константиновата приказка от разглежданите сборници е обърнатият огледален образ на онзи, който сме свикнали да наричаме „реален“; той е изведен от времето и конкретното пространство и е въобразен като управляван от красотата и доброто. Той е завършеният свят¹ на разказания спомен-представа, *другият* свят. Способността да пребиваваме посто-

¹ Или както твърдят Бахтин и Рикъор, животът придобива единство само в една или друга форма на повествование; в него „незавършеното настояще“ се прояснява, конципира, завършва смислово. Цит. по Дамянова, А. Диалогът в литературнообразователния дискурс в средното училище. София: Семарш, 2002, с. 97–98.

янно в паралелни представи-спомени, във възжелани приказни трансформации, възприемани спасително като единствено истински (в езика на Константинов) възпроизвежда Платоновия концепт за оцялостността на битието чрез усилието ни да преодолеем телесността си, припомняйки себе си чрез истинското зрение в света на ейдосите (душата се „старае да бъде събрана в себе си“). В паралелния приказан свят от детството, Азът „възстановява“ (създава) своя инвариантна идентичност – изведена от времето, тя интегрира единичното съществуване към общия произход, към Logos-а. Затова и героят на Константинов от предговора на „Приказки за тебе“ пътешества заедно с всяко едно дете към златната къщичка на детинството, в която съжителства с „хилядите невидими живота“ (с тайнствения мълвеж, който писателят ще долавя през целия си творчески път): „Струва ми се тогава, че отново съм се върнал в нея, че съм намерил всички вас там, заедно с моя дядо, с вашия дядо, с щурчето, което пее в ъгъла, с котарака Мър-мър, с кучето Хър-хър, с куклите, които излизат от кутиите си, със Снежното момиче отвън и врабците около него. Ние играем заедно, лудуваме, смеем се и си разказваме приказки“.

Още в ранния си текст „Страници из недовършена повест. Пролог“, публикуван в кн. 4–5 на сп. „Звено“, Константинов конструира спомена представа за детството си като отвъдвремева и отвъдтопосна реалия. И дядото, магьосник-разказвач, който го кара „да се вслушва в нещо друго“, и омагьосаното царство в най-за шумения ъгъл са вече тук. През лятото широкият двор потъва в гъста зеленина, изпълва се със ситни лайкучки, морави фунийки и пълзящи цветя. Тук малкото момче има свой кът, в който се скрива, когато му е тежко. В това само негово, приказно отдалечено, диво, мистично пространство в голямата семейна среда Мишо разпознава себе си в мечтаното, надреалното, съня („Само тук нему се струваше, че книгите и приказките съвсем не са измислица, а чиста и ясна истина.“). Най-личното място в живота на детето е възпроизведено в оцелостността едновременност на всички сетива; именно тук ще се настани приказният свят на спомена-представа, за да съхрани инвариантния Аз-образ, този, който ще се пресъздава във всеки следващ – родилно лоно, към което човекът ще се завръща: „Сякаш той знаеше вече, че дълги години подир това, като в най-сигурно убежище ще идва да отпочива при тия мъртви, но все още благоуханни спомени“ („Така, от първия още ден, всеки час, всеки миг и навсякъде, неосезаем като въздуха и като него вездесъщ, моят роден град присъства в съществуването ми [...] и неговият някогашен образ днес е толкова истински, колкото и тогава, защото се е съхранявал в чудодейната вода на човешката памет, която не признава никакво време“²).

Приказният свят завършва човешкото битие, като завръща в представата за възможното абсолютно окръгляне с околното³ чрез откриването на себе си в общия битиен съсъд отвъд конкретното пространство и време на единичното съ-

² Константинов, К. Път през годините. София: Български писател, 1981, с. 16.

³ По удачния израз на Бойко Пенчев, който пише за „типичните Константин-Константинови „мигове“, в които Азът сякаш постига окръглянето си с битието или се приобщава към целостта на живота чрез спомена“, вж. Пенчев, Б. Българският модернизъм. моделирането на Аза. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 203.

ществуване („В потъмнялата градина пръскат своя мирис цъфналият люляк и зюмбюлите и ако аз забравя нещо, те слушат и ще го допълнят. Или будният кос от гнездото си ще доизкара вместо мене моята вечерна приказка.“). Приказният свят е възможният трансцендентен свят, в който да въобразим пресягането си към безсмъртието на едно паралелно битие (в приказката „Хитрецът и царската дъщеря“ човекът прекрачва в „непознато царство“, в което стражарите не могат да пристъпят, ослепявайки при стъпките на царкинята към кристалния дворец с вълшебна музика). Създаването на успоредна видимост в приказно преработения спомен „имитира“ себеприпомняне в отвъдтелесния свят, доразвива противопоставянето „времево–отвъдвремево“, „телесно–отвъдтелесно“ в глобалното „видимост–същност“; проблематизира земното и временното и го „спасява“ в приказната му версия, в която разказвачът и неговите малки слушатели пътуват сред звездите в едно магическо, вечно сегашно време. Разказаният свят на приказките, на спомените представи е най-истинският, „една действителност отвъд живота, в която човек се чувства – най-сетне! – в своята истинска родина“⁴. („А когато, облегната на моето коляно, неусетно задремеш, ти ще видиш как оживяват всички малки приказки и ще повярваш тогава, че те са чиста истина – чиста истина, като твоите бистри очи.“)

Маркер за истинност в трансцендентния свят е красотата, която се задава от преобразуването на спомена в представа и след това – в приказка. Азът пребивава в златната къщица със сребърен под, със захарни прозорци и покрив от млинчета, „за която разказват и твоят дядо, и мойт дядо, и всички, които умеят да разказват хубави приказки“. В утопичния свят, конструиран от всичко най-любимо на детето, слънцето свети в седем цвята, лети блестящата и звънтяща бяла шейна („Вълшебната шейна“), наоколо блещукат звездите и небесните снегове („Медената пита“), тук довежда белият лебед („Тъмното царство и двете деца“). В отвъдвремения приказен свят отразените образи са идеално красиви („Децата вървели по пътеката, късали цветя и се кичели с тях, и сами приличали на полски цветя.“), красотата е тази, която преодолява телесността в една паралелна представа („Светлина и мирис от цветя ги облъхнали и те вече не се усещали гладни и уморени.“), превежда през битийния мрак, през лепкаво-земното, през грешното (малката свирчица на щъркела дарява с щастието на илюзорната реалност). Идеалният свят е отвъдконкретен („там хеее, далеч сред високата Бяла планина“), преекспониран в мащабите си (там растат пъстри цветя, големи като дървета, а в грамадни вировете плуват златни и сребърни рибки). Паралелното живеене е възможно чрез чудото на представата: в нея тъмната земя с грешни хора се превръща в пъстра градина.

⁴ Пише Константинов в „Път през годините“. Словото е нашата „най-истинската и безсмъртна родина“ („Двамата братя“), светът се завършва в словото, защото словото „бе и си остана [...] наша единствена и магическа действителност.“ Вж. Константинов, К. Николай Лилиев. – В: Константинов, К. Ден по ден. Разкази, пътеписи, есета. София: „Захарий Стоянов“, 2006, с. 381. В този смисъл не просто споменът, но разказаният спомен представа създават единствената (завършената) действителност.

Представата за красивия трансцендентен свят е слята с тази за *родния дом, за корена*. Старият щърк от едноименната приказка остава да предаде Богу дух в мястото, където е пазил с крила малките си – това е най-красивото място, и следователно най-истинското. Старият щърк, както и Снежното момиче, и гъдуларят Грозьо са говорители на мъдростта: „Ще разберете, че никъде дъгата не е тъй хубава, както тука; че никъде песента на щурците, вечер, когато полето засине, не е тъй радостна; че никъде димът на комините не е тъй топъл, както там, където си пазил с крила малките си“. Кръгът се затваря.

Красотата на трансцендентния приказан свят е внушена чрез *пластически стилизираната видимост*, в която изображението е декоративно закрепено в предмети и цветове: гората, в която пристъпва царкинята, е от сребро и злато, реката е зелена, лодката – седефена, замъкът – кристален. Внушенията в „На полето“ са изградени основно чрез ролята на цветовете – червеният символизира горделивостта, синият – смирението, жълтият – благородството. В импресията „Спи-спи“ каляската от синьо стъкло с две бели пеперуди издига Ванката и щурчето във висините на Млечния път. В трансцендентния свят на приказките цветовете добиват ново значение, градят паралелна реалия: нощната стая в „Когато децата заспят“ е пронизана, сякаш съживена от син лъч (сините копринени жици на месеца), фиксирана в цвета, материята става още по-осезаема: големият жълт месец лъщи като медена пита, иде куклата моряк Петър – червенобузест и със сини панталони. Тронната зала е от син мрамор с позлатен потон и тъмночервен под. Пещерата на горския цар („Горският цар“) задава представа за завършен свят, възпроизведен в оцялостностяващия, комплексен и едновременен опит на сетивата – в усещането за допир (мекият мъх), обонянieto (аромати на див мед, горски тамян и мащерка), зрението (окичена е с еленови рога и големи пъстри кристали, а отвън се промъкват модроалените лъчи на слънцето, което залязва). Декоративната пластика на изображението е и в нюансирането на цвета: дъщерята на царя е облечена в златистожълта паяжина, около челото си носи венец от морави есенни минзухари, а на пояса – китка червени ясенови листа.

Друг похват за естетическа стилизация, отново наследен от декоративното изображение, е *ритмичната поява* на образи и цветове във вариации: царкинята носи златни чехли, минава през златна гора, играе си със златни ябълки, царят седи на златен трон, царедворците носят златни украшения. Замъкът и полилите са кристални. В „Медената пита“ естетическото въздействие е поверено на пластиката на цвета и ритмичната поява на един и същи цвят, атрибутиран към различни предмети – синя каляска, синя нощ, сини пламъчета. Както отделни текстове („Медената пита“), така и цялата книга „Приказки за тебе“ е рамкирана чрез преобразуване на уводните думи в заключителни. Малки поеми в проза очертават и лирилизират циклите в „Златната къщица“, „Щурчето“, „Спи-спи“⁵. Ритмично се появяват – от приказка в приказка – образите на щурчето, Ваньо и Катето, куклите леля Тота и морякът Петър, оловните войници, пръстеното петле.

⁵ Както пише Николай Лилиев: „Без преувеличение може да се каже, че прозата на Константин Константинов звучи като интимна поезия, вълнува като лирическа поема“. Вж. Лилиев, Н. Константин Константинов. – В: *Литературен фронт*, 1 септ. 1960, с. 2.

Подчертана, текстурата анимира вещите, като ги стилизира пластически, създава нов порядък на видимост: стъкленото кученце Фокси сякаш разлепя крачката си и се разтърсва цяло, голямата плъстена Меца се прозява и протяга, гуменият слон и оловните войници се строят, а иззад кутията с кубчета се показва порцелановата кукла Пепеляшка... Гротескният свят на куклите развива успоредна представа за трансцендентен свят – в него предметът оживява, характерно деформиран. В паралелния свят на нощта („Медената пита“, „Когато децата заспят“, „Бъдни вечер“, „След полунощ“) куклите се раздвижват. В нощта преди Рождество те редят елхата, а по тънката жица на месеца, която пронизва света ни, за да проблематизира неговата истинност, се спускат десетки звездички и въобразяват съществуването ни в утопично красивото му отражение. В нощите след панаира глинено петле възпроизвежда реалността като приказна⁶, а в „След полунощ“ куклите и захарните зайци си устройват пиршество в гротескната стилистика на Чавдар-Мутафовия декоративен етюд „Приказка в рококо“.

Идеалният свят на красотата и доброто може да бъде не само приказно, но и съвсем конкретно-битово стилизиран в приказките на Константинов. Бедната къщица на селския пъдар в „Гост“ е едва-едва осветявана от кандилце, повече свети в нея детската радост и щедростта на домакините. В паралелната представа на приказката стаята става по-голяма, с лавици, с нова покъщнина и богата трапеза, а закланото петле кукурига наедряло, със златни и алени пера, с голям гребен и шпори.

Приказният свят е и светът на милостта⁷. Свят на паралелни обърнати представи, на преодоляна телесност, той е доминиран от ценностите на духа, в него физическата грозота и бедност са „преведени“ с противоположен знак. Душата е сродна на същностите форми: „...желаем ли да разберем нещо в чист вид, нужно е да се отделим от тялото и да наблюдаваме със самата си душа самите неща“; „чрез самите себе си ще достигнем до знание за всичко чисто“, твърди Сократ в Платоновия диалог „Федон“. Смъртта на двете сирачета е онова необходимо преодоляване на телесността, което ще ги отведе в света на ейдосите, при „широка зелена земя, хубави цветя и весели хора“. Хитрецът, захарното петле и Грозьо са физически некрасиви в единия свят и обратно, огледално положено – красиви – в другия. „единствено истинския“ („А сърцето на Грозьо било като кокиче – бяло, тихо и добро.“). Образите са отразени с диаметрално обърнати ценности в „горната земя“, там, където Здравко пътува щастлив в блестяща шейна. Място, на което убогите физически, но душевно красиви са щастливи (и Грозьо подобно на Здравко и момъка от „Медената пита“ се грижат за други). Колибката на Гро-

⁶ Панаирът с големите шарени кълба с шербет, които блестят като цветни слънца, въртележките с кончета и лодки напомнят за пъстрия Връбнишки панаир от пътеписа „Панаирът“. Симптоматично, спомените са приказно стилизирани в пътеписите на Константинов от сборниците „По земята“ и „Нашата земя хубава!...“, както и в мемоарната му книга „Път през годините“.

⁷ „Зашото същината на изкуството, пише Константинов, е безкрайна милост към човека.“ Вж. Константинов, К. Николай Лилив. – В: Константинов, К. Ден по ден. разкази, пътеписи, есета. София: „Захарий Стоянов“, 2006, с. 381.

зьо (както пещерата на Горския цар) е онзи друг свят, в който се случват чудеса, представите стават реалност и той се осветява като замък от стъпките на Снежното момиче, конструира се от песни и приказки, в които доброто тържествува. Момъкът от „Медената пита“ раздава сиромашката пита на слепите и кученцето, а Божият син („Бъдни вечер“) дарява бедните деца с подаръци. Здравко от „Вълшебната шейна“ взема със себе си кучето Барончо, а в пазвата си топли гардже. Здравко се оглежда в бялото момченце от чудната шейна, то е неговият алтер Аз, неговото съществуване, „преведено“ на езика на трансцендентния отвъдтелесен свят. Възможността за успоредно живееене, едновременно в телесно-конкретното и духовно-въобразеното, дефинира човешката ситуация на Грозьо: „Слушали хората новите песни на гъдуляря. И клатели учудено глави. Спрат уж за минута, на крак, па току се забравят, поседнат, унесат се – и в очите им блеснат сълзи от радост“. Тази постоянна възможност за прекрочване в *другия* свят чрез чудото на представата (или на припомнянето) динамизира и проблематизира екзистенцията и нейната суровост в приказния свят на Константинов. Състраданието удостоверява вечния, отвъдтелесен живот на душата (фокусиран в метафората за златното сърце), разцъфва в сърцето на малката дъщеря на горския цар при срещата ѝ със седемгодишното бедно момченце на пъдаря, което едва-едва тегли колцата с дърва с премръзнали ръце. От сълзите на звездата поклъват малки бели глухарчета, които копнеят всяко лято майчина ласка и се отправят към звездите. Герданът на Грозьо се превръща в наниз от скъпоценни бисери, които той ще раздаде на бедните. В паралелния свят на състрадание и милост малкото смачкано захарно петле получава криле, с които се издига нагоре, отвъд „реалното“, подобно на Здравко с вълшебната шейна. Както и сирачетата в тъмната земя, петлето отдава живота си, преодолява телесно-видимото, за да стане друго, в един утопично съположен свят, сдвоен с „реалния“, преосмислящ именно реалното („Щом има шурчета, които разправят, защо да няма и такива петлета?“). Затова и оптимистичен е въобразеният свят на преодоляната времевост. Сирачетата спасяват децата от тъмнината, хитрецът става хубав и справедлив владетел, светкавиците унищожават мрака, а с него и горделивостта, и злобата. В идеалния свят на горския цар състраданието приютява заблудените минзухари, окъснелия славей, бедното дете с премръзнали ръце, детето, което в несправедливия свят на хората ще замръзне на ледената пързалка.

Създаден от интерпретации на представата за себе си, приказният свят развива варианти за идеален свят и идеален Аз, в който се опитваме да се идентифицираме през целия си жизнен път. Припомняйки (въобразявайки) себе си в „светлата сфера на горната земя“, ние правим усилие да разгадаем, най-сетне, смисъла на екзистенцията си.⁸ И ако нашият живот е само „трупане на спомени“, нима най-добрият разказвач не е този, който живее в и чрез тях, и преработвайки ги в представи, създава приказки?

⁸ Защото, както казва Сократ в Платоновия диалог „Федон“: „И ако самото това се изясни, нищо друго по-нататък няма да търсите“.